

JÖNKÖPING

Experimentäng för högstadiet

Tillsammans med sin lärare har en klass i årskurs sju på Junedalsskolan anlagt ett litet ängsområde strax utanför skolgården. De behövde en plats där de kunde bedriva ekologiska studier under högstadietiden och samtidigt försöka öka den biologiska mångfalden i närmiljön. Schemamässigt är det svårt att komma i väg på exkursioner så att

ha en liten äng alldeles inpå knuten är värdefullt.

”Experimentängen” består av två ytor som är avgränsade med låga trästaket. På den ena ytan sättes fröblandningen ”kalkrik torräng” efter att grässvålen hade grävts bort. Den andra ytan är en referensyta som kommunen bara låter bli att klippa. Utanför experimentängen klipps gräset som vanligt.

Ett år efter att försöksytorna hade anlagts undersökte eleverna vilka växt-

arter som hade etablerat sig. De hittade 20 arter på ängsytan som inte fanns på referensytan – bland annat blåeld, backnejlika och gul fetknopp. När växtligheten blir tätare kommer ängen att slå, något som kanske kommer att påverka vilka arter som gynnas. Experimentängen kommer att inventeras varje år i juni och augusti. Utöver ängen har eleverna anlagt sandbäddar för sandlevande insekter och byggt bihotell av grova trädgrenar som de borrar hål i.

Foton: Joakim Mennborg

Experimentäng på Junedalsskolan i Jönköping.

Blåeld och prästkrage i torrängen.

Bihotell som eleverna har tillverkat och satt upp.

Foton: Eva Hedgate

Skolgården före skolträdgården Oasen började anläggas.

Oasen har börjat ta form. I bakgrunden syns samma träd och skolfasad som på fotot till vänster.

Vid skolans entré står det ofta växter till Oasen, donerade av elevernas familjer.

LOMMA

Skolträdgård av skänkta växter

På Karstorpskolan har en lärare tagit initiativet till skolträdgården Oasen. Från en tråkig gräsmatta har en variationsrik trädgård med bärbuskar, fruktträd, blomstrande perenner och ätbara grönsaker vuxit fram. Inspirationen kommer bland annat från SLU:s trädgårdar i Alnarp där klass tre hade en bildlektion i början av projektet. Sedan sattes en manual ihop med information om till exempel vilka växter

som är lätta att dela med sig av och hur de kan transporteras till skolan utan att ta skada. Alla hjälper till. Föräldrar och lärare skänker plantor, lökar och frön. Barnen gräver, planterar, sår, vattnar och skördar. Samtidigt lär de sig massor om pollinatörer, växter, odling och kretslopp. Många som från början var rädda för smuts, maskar och andra småkryp har låtit nyfikenheten styra och har kommit över sin rädsla. Elever som hade svårt att koncentrera sig och var stökiga i klassrummet har hittat ett lugn i Oasen och sysslorna där. Läraren

beskriver det som att ”I Oasen är det enkelt att berömma, ge positiv feedback och eleverna ser skillnader i sitt arbete omgående.” ●

GRÖNA
FAKTABegravningsplatser
i en föränderlig tid

Gröna fakta produceras av Tidningen Utemiljö
i samarbete med branschens experter

Foto: Oscar Gonzalez Fuentes - shutterstock.com

Begravningsplatser i en föränderlig tid

Foto: Helena Nordh

Den gamla portalen in till Stampens kyrkogård i Göteborg uppmanar besökaren att tänka på döden.

"Tänk på döden" står det på portalen över entrén som leder in till Stampens kyrkogård i centrala Göteborg. Uppmaningen kan uppfattas brutal, inte minst i dessa tider då döden är så närvarande i våra nyhetskanaler. Det knyter sig lite i magen, men portalen väcker också nyfikenhet. Bakom gallret skimtar vi gravstenar som förmedlar en historia, ett kulturarv från den tid då Göteborg bara bestod av ett tiotusental invånare och begravningsplatsen låg i utkanten av staden. Medan vi står där och förundras över både budskapet och tidens gång ser vi ryggen på en joggare som passerar förbi på insidan av gallret. Efter en mental loop i dåtiden dras uppmärksamheten tillbaka till nutiden. Dessa begravningsplatser slutar aldrig att fascinera! I detta gröna fakta riktar vi fokus på kulturhistoriska dilemman som begravningshuvudmän i Sverige möter dagligen. Vi lyfter frågor såsom: Hur kan man vidareutveckla begravningsplatser utan att förlora det kulturella arvet? Vad händer med begravningsplatsen när den är fullbelagd och det inte längre är möjligt att gravsätta? Materialet är primärt baserat på intervjuer som vi har genomfört med begravningshuvudmän under det senaste året. Men artikeln lutar sig också på tankar, observationer och reflektioner som vi har samlat på oss under våra resor till olika begravningsplatser i Sverige eller i samtal med kollegor och studenter vid SLU.

Gamla kyrkogårdar i en ny tid

Vi håller oss kvar vid Stampens kyrkogård. Platsen innehåller många av de kvaliteter som är typiska för urbana begravningsplatser med gamla anor. Det är en plats för både de levande och de döda. Där samsas sörjande som är där för att besöka en grav med andra besökare som dras till platsen av olika orsaker – såsom en rofylld promenad med hunden eller för att låta barnen leka och klättra i de flerstammiga träden som står i gräsmattan ner mot det gamla fattighuset. Det händer också att uteliggare söker skydd i minneslundan inför nattens vila. Stampen är inte unik, liknande begravningsplatser finns även i andra nordiska städer.

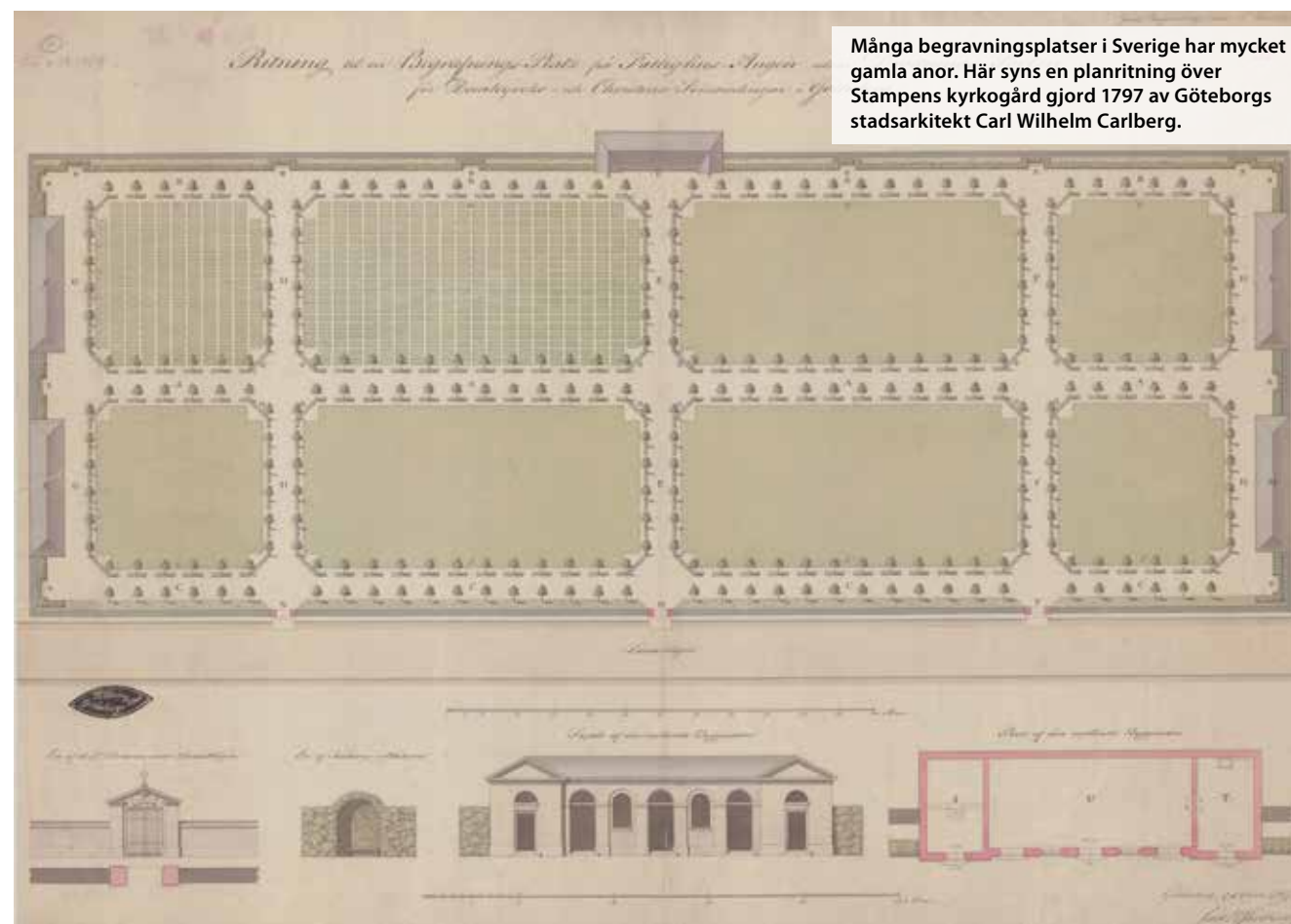
Begravningsplatsernas primära syfte är, precis som ordet indikerar, en plats att begrava. Eller för att använda ett mer korrekt begrepp: gravsätta stoft eller aska. Det är platser för att sörja, minnas och reflektera. På så vis kan begravningsplatserna beskrivas som

andliga platser. Det är platser för invånarnas sista vila. Begravningsplatserna speglar samhället och beskrivs ibland som **multikulturella platser**, det vill säga platser som ger utrymme för olika uttryck, behov och önskemål i relation till tro och livssyn. Det är platser fyllda med kulturhistoriska spår. På senare år har man också börjat prata om begravningsplatser i termer av **multifunktionella platser** – platser som rymmer alla de olika funktioner och aktiviteter som har nämnts ovan, samtidigt som de till exempel omhändertar regnvatten, bidrar till biologisk mångfald och ger skugga och sänkta temperaturer i våra städer. I många situationer är begravningsplatser också en **gränstrakt** – mellan liv och död, mellan det offentliga rummet och den privata gravplatsen, mellan då och nu. Just det faktum att begravningsplatsen utgör en gränzon skapar inte sällan intressekonflikter men ger också upphov till nya spännande lösningar.

Begravningsplatser genom århundradena

Begravningsplatserna bär på kulturella markörer som fångats i platsens arkitektur och utformning, växtmaterial och formelement som bänkar, belysning, vattenkar eller ljusbärare. En tydlig och tidstypisk markör syns i utformningen av gravstenarna, som mer korrekt kallas gravvårdar. Under våra resor till olika begravningsplatser i Sverige är det inte ovanligt att vi har sett gravvårdar från de senaste seklen som är varsamt bevarade och berättar en historia om dåtidens sociala strukturer, om yrken och titlar, om familjer och släkter. På sina håll har staden eller lokalhistoriska föreningar samarbetat med kyrkogårdsförvaltningar för att förstärka det kulturhistoriska temat. Kartor eller qr-koder kan leda besökaren till porträtteringar av berömda eller intressanta personer och lokalhistoriska händelser.

De äldsta begravningsplatserna som fortfarande är i bruk i dag ligger i anslutning till våra kyrkor. I mer än tusen

Många begravningsplatser i Sverige har mycket gamla anor. Här syns en planritning över Stampens kyrkogård gjord 1797 av Göteborgs stadsarkitekt Carl Wilhelm Carlberg.

Illustration: Digitalt museum

FAKTA

Forskningsprojektet
Häriifrån till evigheten

Denna artikel är ett resultat av forskningsprojektet *Häriifrån till evigheten: en studie om hur evig gravfrid tolkas i praktiken*, finansierat av Formas (diarienummer 2023-00440). Syftet med projektet är att undersöka och problematisera vad gravfrid på begravningsplatser i Sverige innebär och har inneburit sedan mitten av 1800-talet. Målet är att sprida kunskap om begreppet samt bidra till nationella riktlinjer för återanvändande av gravplatser. Vidare vill vi initiera en politisk debatt om gravfrid i förhållande till framtidens behov av mer gravplatsmark. Vi önskar tacka Ebba Fransson Forsberg och Emma Norlén för deras bidrag till projektet i form av examensarbeten inom landskapsarkitekturprogrammet vid SLU Ultuna. Tack också till Katarina Evenseth för värdefulla kommentarer på texten. Vi vill också rikta ett stort tack till alla begravningshuvudmän och andra informanter som har ställt upp på intervjuer.

Foto: Helena Nordh

Många kyrkogårdar fungerar i dag som multifunktionella platser. Utöver sin ursprungliga funktion – att gravsätta stoft eller aska – fyller de även en rekreativ funktion. Många hundägare rastar exempelvis gärna sina hundar på kyrkogården.

år har hanteringen av de flesta som lämnat livet i Sverige omhändertagits av Svenska kyrkan. Fram till 1700-talet var det vanligt att byar och gårdar hade sina egna ättehagar på kyrkogården och att gravvårdarna var tillverkade av trä. Gravvårdar av sten var dyra och därmed ovanliga. Oro för smittspridning och platsbrist i de växande städerna ledde till att begravningsplatser, såsom Stampen, anlades i utkanterna av städerna. I Göteborg ritade stadsarkitekt Carl Wilhelm Carlberg 1797 ett förslag till den nya begravningsplatsen Stampen. Den föreslagna utformningen följer ett för tiden lite ålderdomligt formspråk – ett klassiskt rutnätsmönster med trädtrader och alléer. Runt om i Europa hade vid samma tid moderna anläggningar fått mer av land-

skapsparkens formspråk med vindlande stigar och trädgrupper.

Vid samma tid blev det vanligare att gravsätta i rader efter en slags kronologisk ordning. De som hade råd kunde köpa en familjegrav och dessa pryddes ofta av gravvårdar av sten. Under 1800-talet utvecklades den inhemska stenhuggeriindustrin och allt fler hade möjlighet att välja gravvårdar av sten. Under senare halvan av 1800-talet blev det även mer vanligt att se gjutna järnkors, urnor och staket. Under 1900-talet blev gravvårdar av sten mer allmänna och seklets olika stilepoker har gjort sina avtryck.

Kulturhistoria eller kuliss?

Sedan kyrkan och staten skildes åt år 2000 har kyrkan i de flesta kommuner

fortsatt att sköta uppdraget som begravningshuvudman men nu med kravet att skapa plats för alla, oberoende av trosinriktning. I Sverige är gravrätten nu för tiden 25 år, och bekostas av begravningsavgiften som betalas via skattsedeln av alla som är folkbokförda i landet. När de inledande 25 åren har passerat har gravrättsinnehavaren möjlighet att förlänga gravrätten, vanligtvis mot en kostnad. När gravrättsinnehavaren har beslutat att lämna tillbaka graven till församlingen eller kommunen förblir ändå kvarlevorna på platsen. Själva gravvården monteras ner eller bevaras av kulturhistoriska orsaker. Ibland är det gravrättsinnehavaren som vill att gravvården tas bort, men i vissa regioner har begravningshuvudmannen haft som praxis att ta bort stenen i sam-

band med återlämnandet av gravrätter. Därför kan det i vissa gravkvarter runt om i landet vara väldigt "glost mellan tandrader" för att använda ett uttryck från en av våra informanter. Detta väcker frågan om vad som bör bevaras och visas upp för framtiden.

I många fall kommer begravningshuvudmännen att behöva återanvända gravplatserna till nya gravsättningar och nya gravrättsinnehavare. En utmaning för förvaltningar är att återupplåtande av gravplatser ofta innebär att platsens uttryck förändras. Moderna gravvårdar och utsmyckningar eller kvarter som omvandlas till askgravplatser förändrar den rumsliga indelningen och uttrycket. Här tvingas begravningshuvudmännen göra en avvägning mellan att vårda platsens historiska och kulturella uttryck eller ge plats för dagens formspråk och önskemål. Att återupplåta en gravplats är en vanlig praktik, men hur återupplåtandet praktiserats skiljer sig åt mellan olika begravningshuvudmän. Det är precis

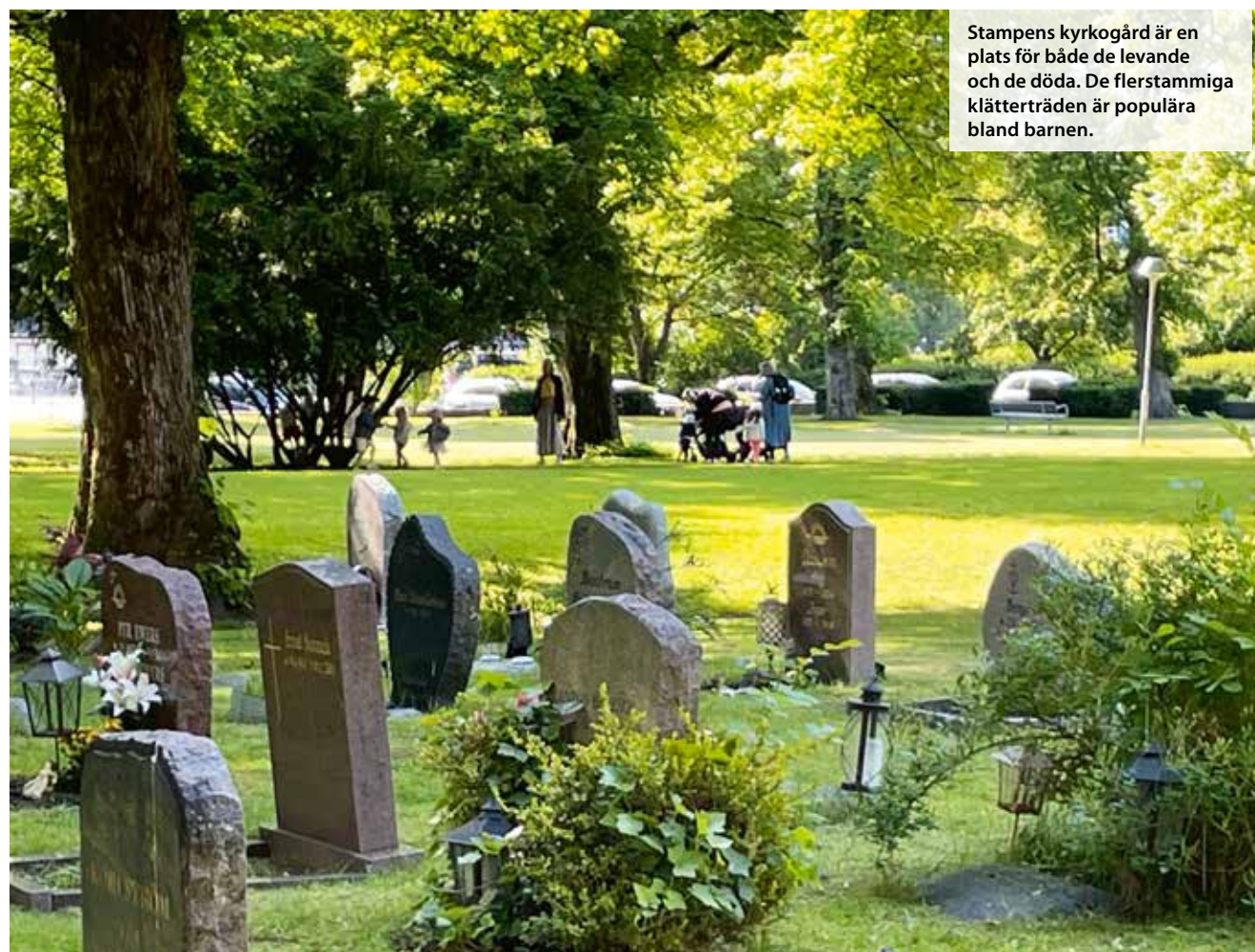
det vi sätter fokus på och studerar i projektet *Häriifrån till evigheten – en studie om hur evig gravfrid tolkas i praktiken* (se faktaruta).

I frågor som rör kulturmiljö upplever vi en viss osäkerhet bland begravningshuvudmännen. Det finns en oro att göra fel. Det är också tydligt att det som lyfts fram som ett bra sätt att bevara kulturmiljön på ett ställe ses som ett mindre bra förvaltande av kulturmiljön på ett annat. Ett exempel är en huvudman som har valt att samla gravvårdar från en viss tidsperiod i ett gravkvarter – när en ny grav upplåts i kvarteret så får alltså gravrättsinnehavaren återanvända en gravvård av äldre karaktär. Detta kan av andra förvaltningar uppfattas som en kuliss eller ett gravstensmuseum när anknytningen till den ursprungliga gravsättningen har brutits. Ett annat exempel är huvudmän som förordar att gravvårdar återanvänds. Här har vi sett många kreativa lösningar såsom att vända på gravvården och använda baksidan till

nya namn och årtal. Eller "showroom" där äldre gravvårdar visas upp för att återbrukas. Detta innebär att namn och årtal slipas bort, men stenens kulturella markörer och eventuella utsmyckningar finns ofta kvar. Det innebär att en sten med tydliga formideal från till exempel tidiga 1900-talets jugend kan komma att pryda en nutida gravsättning. Bland fördelarna som lyfts fram är att dessa äldre gravvårdar bevaras, återbrukas och kommer till nytta för nya gravrättsinnehavare. Kritikerna lyfter å andra sidan frågan om det inte kommer att försvåra förståelsen av begravningsplatsernas historia och konstnärliga uttryck. Även om återbruk är helt i linje med dagens hållbarhetsmål så väcker det tvivel hos flera av dem som vi har intervjuat.

Vem bestämmer?

Under hösten 2024 kom ett intressant domstolsavgörande som handlade om en församling som önskade ta bort ett större antal gravvårdar som inte hade

Stampens kyrkogård är en plats för både de levande och de döda. De flerstammiga klätterträden är populära bland barnen.

Foto: Helena Nordh

Begravningsplatser kan bära kulturella markörer. Med hjälp av qr-koden kan man här få fram ett porträtt av författaren Sophie Elkan, vid hennes grav på den Judiska begravningsplatsen i Göteborg.

Foto: Helena Nordh

någon gravrättsinnehavare. Flerparten av gravvårdarna hade enligt församlingen underkänts vid säkerhetstester som förvaltningarna är ålagda att genomföra vart femte år. Församlingen ansökte hos länsstyrelsen om att ta bort gravvårdarna men fick avslag. Församlingen överklagade då länsstyrelsens beslut till förvaltningsrätten och sedan till kammarrätten som båda gav avslag, eftersom det ansågs att borttagandet av gravvårdar skulle påverka det samlade kulturhistoriska värdet på begravningsplatsen. Ärendet gick vidare till Högsta förvaltningsdomstolen, som i stället biföll församlingens önskan om att ta bort gravvårdarna. Motiveringen handlade framför allt om att bevarandet av gravvårdarna skulle innebära en kostnad för församlingen, vilket ansågs väga tyngre än ett bevarande av gravvårdarna för det allmännas intresse.

I frågor som rör kulturmiljö så är länsstyrelserna tillsynsmyndighet och Riksantikvarieämbetet rådgivande myndighet till länsstyrelserna. Liknande domstolsavgörande som den ovan påverkar praktiken och myndigheternas rådgivning. Sedan 2012 är det ett krav,

enligt Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2), att det ska finnas en vård- och underhållsplan för begravningsplatser – vilka alla är skyddade enligt fjärde kapitlet i kulturmiljölagen (1988:950). Vår studie visar att många begravningshuvudmän upplever att länsstyrelsens bevakning av begravningsplatsernas kulturmiljövärden många gånger krockar med det uppdrag begravningslagen ställer på huvudmännen. Att praktiken och tolkningen av kulturmiljölagen skiljer sig åt mellan olika länsstyrelser gör att bedömningarna inte blir enhetliga i Sverige.

Den eviga vilan

Ett tema som är nära besläktat med frågor som berör kulturmiljö är gravfrid. Gravfrid är definierat i paragraf tio i brottsbalken på följande vis "Den som obehörigen flyttar, skadar eller skymf-ligen behandlar ett lik eller en avliden persons aska, döms för gravfridsbrott [...]". För gravfridsbrott döms även den som obehörigen öppnar en grav eller förstör, skadar eller gör ofog på en kista, urna, grav eller ett annat vilorum

för de döda eller en gravvård." Enligt begravningslagen (1990:1144) får inte stoft eller aska skadas, vilket kan tolkas som att gravfriden är evig. Det gör begreppet extra intressant, inte minst i förhållande till praktiken att återupplåta gravplatser. Hur lång evigheten kan vara kompliceras något av att gravar som enligt bestämmelserna i kulturmiljölagen (1988:950) är att anse som en fornlämning inte omfattas av regleringen om brott mot griftefrid (prop. 2021/22:195). Gravar på en begravningsplats som är i bruk, oavsett hur gamla de är, har inte klassats som fornlämningar även om det finns en viss otydlighet här. Nedlagda eller varaktigt övergivna begravningsplatser klassas automatiskt som fornlämningar om begravningsplatsen etablerades före år 1850 (kulturmiljölagens andra kapitel, 1988:950).

Under forskningsprojektet har vi stött på olika tolkningar av gravfrid bland de begravningshuvudmän vi har intervjuat. Alla är i stort sett eniga om att den person som en gång blivit begravd ska få vila i frid på den platsen, det vill säga man ska inte flytta på askor eller stoft om inte särskilda skäl

Foto: Helena Nordh

Vissa kyrkogårdsförvaltningar förordar att gravvårdar återanvänds. Här syns en "utställning" av återlämnade gravvårdar redo för återbruk.

föreligger (se begravningslagen). Men hur gravfriden påverkar praktiken runt återupplåtande av gravplatser varierar. Vanligtvis görs det plats för en, två, eller ibland tre kistor ovanför varandra i en grav. Ovanför kistan/kistorna är det också plats till ett antal urnor. När gravlägena är fyllda menar många begravningshuvudmän – med hänvisning till gravfrid enligt brottsbalken och begravningslagen – att graven är full för all framtid och därmed inte ska återanvändas. Denna tolkning av lagskyddet för gravfrid omfattar inte bara

individerna som är gravsatta utan på sätt och vis också platsen, då den för all framtid förhindrar nya gravsättningar. Gravfriden kan därmed också påverka individens val av begångelseform, det vill säga kistgravsättning eller kremering. På populära begravningsplatser kan kremeration och urnsättning vara det enda alternativet på grund av platsbrist. Denna tolkning av lagstiftningen kring gravfrid innebär att i takt med nya dödsfall kommer det att behövas ny begravningsmark.

En annan tolkning av det lagstadgade

S:t Olofsskolans parkering i Norrköping var tidigare en kyrkogård. Endast en liten skylt vittnar om alla de människor som ligger begravda under asfalten.

Foto: Emma Norlén

skyddet av gravfrid är att när det har gått tillräckligt lång tid från sista gravsättning så har stoftet eller askan brutits ner vilket möjliggör nya gravsättningar i framtiden. Denna tolkning av gravfriden stämmer mer överens med hur gamla kyrkogårdar, som har varit i bruk under många århundraden, har utvecklats över tid. Begravningshuvudmännen poängterar att det så klart är viktigt att inga benrester påträffas i samband med gravgrävning, skulle så vara fallet så ska dessa återföras till graven för att på så sätt värna om gravfriden. Inte heller bör jord föras bort från kyrkogården på grund av risken för att kvarlevor flyttas.

En historisk tillbakablick visar att när invånarantalet ökade under 1700-talet frångicks den äldre gårdsvisa indelningen på begravningsplatserna och i stället gravsattes det i rader för att på så sätt ge mer tid åt förgängelsen. Jord och sand kunde även tillföras för att på så sätt skapa mer utrymme uppåt. I städerna övergavs av hälsoskäl de centralt belägna kyrkogårdarna och ersattes av större begravningsplatser i stadernas utkant. När kyrkogårdarna under senare delen av 1800-talet ändå började bli för små för att tillräckligt med tid skulle hinna passera innan nya gravsättningar ägde rum så började församlingarna att utöka begravningsplatserna. Under mer modern tid har möjligheten att gravsätta aska inneburit den största förändringen och därmed saktat ner farten med vilken våra begravningsplatser fylls. På många av de äldre kyrkogårdarna finns tusentals individer gravsatta men i dag finns sällan några synliga spår efter alla dessa liv. Dagens synliga gravvårdar markerar främst gravsättningar där gravrätten fortfarande är aktiv.

Får gravfriden stå tillbaka för samtidens behov?

Att gravfriden ibland får ge vika för samtidens behov finns det flera exempel på. Det mest aktuella exemplet är flytten av Kiruna kyrka och minneslund. Här är det uppenbart att gravdriften i området går före gravfriden. Även om Kiruna är dagsaktuellt så finns det fler exempel på andra håll,

Foto: Helena Nordh

Något som påverkar gravplatsbehovet är kremeringsviljan. Att så många i Sverige väljer att kremeras har möjliggjort nya gravskick som askgravlund (som syns på bilden) och askgravplats.

inte minst när vi ser bakåt i tiden. I sitt examensarbete studerar Emma Norlén tre platser i Norrköping som tidigare har varit begravningsplatser men nu används till annat: Folkparken, Hörsalsparken och S:t Olofskolans parkering. Som äldre, övergivna begravningsplatser skyddas de som fornlämningar enligt kulturmiljölagen. Emma Norlén resonerar om gravarnas betydelse för hur dessa platser ser ut idag. Genom analyser av historiskt material, platsbesök och intervjuer med personer som har varit med och utvecklat platserna visar Emma Norlén att de dödas frid har påverkats vid flera tillfällen under åren. Hon ger exempel på hur skelettdelar hittats och gravsatts på nytt, eller i vissa fall flyttats till en annan begravningsplats. Hon konkluderar att de avlidnas frid ”i praktiken ofta har fått stå tillbaka för samtidens behov – det samtida värderas högre än det förflutna”. Begravningsplatserna har blivit parker, eller som i ett av Emma Norléns exempel en parkeringsplats där enbart

en liten skylt vittnar om alla de människor som ligger begravda under asfalten. Vi förundras över kulturhistoriens, och i detta fall dödens, osynlighet.

Ordet osynlighet leder in på ett annat examensarbete vid SLU, skrivet av Ebba Fransson Forsberg under 2024. Examensarbetet handlar om Ulleråker kyrkogård i Uppsala, en hospitalkyrkogård uppförd i början av 1900-talet. Sista gravsättningen ägde rum på 1950-talet, och i dag finns endast ett fåtal aktiva gravrätter och ett fåtal synliga gravvårdar. Men under den gräsbeklädda ytan vilar närmare 1 300 personer. Ulleråker kyrkogården låg tidigare i kanten av ett skogsområde men på grund av hög exploatering och förtätning omfattas den i skrivande stund av stadens bostadsbyggande och infrastrukturprojekt. Ebba Fransson Forsberg studerar hur detta kan komma att påverka begravningsplatsen och diskuterar hur begrepp så som gravfrid och platsens kulturhistoria på sätt och vis gör platsen statisk i ett landskap som

är under stor förändring. Med stöd i intervjuer, plandokument och uttalanden från privatpersoner så lyfter hon en oro att platsen förvandlas till en kvarterspark i stället för en begravningsplats, där spåren till dåtidens hospitalverksamhet suddas ut.

Platsbrist och förtätningsåtgärder

På vissa större orter råder gravplatsbrist. I till exempel Göteborg planerar man för att öppna en ny begravningsplats på Hisingen inom tio år. I Stockholm öppnades 2024 Järva begravningsplats, som ligger i rekreationslandskapet Järvakilen. Den ska försörja stadens behov av gravplatsmark, i en intressant kombination med rekreation, under många år framöver. Men på de flesta orter som vi har besökt uttrycker förvaltningen ingen oro för brist på gravplatser. Däremot kan vissa begravningsplatser eller gravkvarter vara fullbelagda då de är mer efterfrågade för gravsättning. En fullbelagd begravningsplats behöver

däremot inte innebära att alla gravlägen är fyllda, det kan snarare innebära att det inte finns några lediga gravrätter. Först när gravrätten har återlämnats är det möjligt att återupplåta en grav.

Något som påverkat gravplatsbehovet är kremationsviljan i samhället. Enligt Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund senaste statistik väljer 86 procent av svenskarna kremering. Det är en stor andel jämfört med till exempel våra grannländer Norge (51 procent) och Finland (65 procent). Att så många väljer gravsättning med urna har också möjliggjort nya gravskick såsom askgravlund och askgravplats.

Precis som städer förtätas ser vi även en förtätning av många begravningsplatser. Några exempel på förtätningsåtgärder är att gångvägar i gravkvarteren smalnas av för att få plats med ytterligare några gravar, att gamla familjegravar görs om till flera askgravplatser och att begravningsplatser fylls upp med nya

jordlager som ger utrymme för nya gravsättningar. Fantasin och tolkningen av gravfrid är det som sätter gränserna för vilka förtätningsåtgärder som är möjliga.

Avslutande ord

I forskningsprojektet som ligger bakom denna text har vi haft förmånen att få sätta oss in i en rad olika dilemman som begravningshuvudmän står inför. Vi har på så vis fått låna olika glasögon och därmed fått syn på nya perspektiv. Dessa perspektiv är viktiga att diskutera inom begravningsverksamheten.

Frågorna vi lyfte i ingressen, det vill säga ”Hur kan man vidareutveckla begravningsplatser utan att förlora det kulturella arvet?” och ”Vad händer med platsen när det är fullt eller inte längre går att gravsätta?”, visar sig vara svåra att besvara. De handlar om tolkningar, prioriteringar och värderingar. Beroende på hur man tolkar lagstiftarnas skydd av gravfriden, till exempel,

så finns det olika vägar att gå – att fortsätta återanvända befintliga gravplatser eller hitta ny gravplatsmark. Vi uppmuntrar till att väcka liv i gravfridsfrågan, för att på sikt förhoppningsvis komma till en samsyn.

I texten har vi visat att lösningarna för att bevara det kulturhistoriska arvet på begravningsplatserna är kreativa, många och intressanta. Begravningshuvudmännen tar olika beslut, eller avstår att ta beslut genom att lämna ärenden vidare till högre instans så som länsstyrelserna. Vad som är tydligt är oron för att göra fel och oron för att bli granskad – något som till viss del också genomsyrar våra intervjuer. Flera av de vi har intervjuat minns *Uppdrag granskning*s reportage om några osmakliga praktiker att skynda på förgängelsen för snart 15 år sedan. Det satte djupa spår i begravningsverksamheten men bidrog också till något positivt; flera av dem vi har intervjuat påpekar hur viktigt

Här har en kulturhistoriskt värdefull gravplats gjorts om till askgravar. Den gamla stenen får stå kvar och de nya askgravplatserna står längs med kanten av häcken.

Foto: Helena Nordh

Foto: Helena Nordh

Här har man anlagt en askgravlund på en tidigare kolerakyrkogård genom att fylla upp marken med nya jordlager som möjliggör gravsättning av urnor ovanpå den tidigare kolerakyrkogården.

det är att kyrkogårdsarbetarna alltid tänker att de anhöriga står vid sidan av och ser på när de gräver eller fyller igen gravar, planterar och rensar.

Avslutningsvis vill vi lyfta vikten av att begravningsplatser inte är statiska – de förändras genom åren baserat på nya behov och önskemål, nya medborgare,

nya ideal, behovet av multifunktionella platser och ett föränderligt levande växtmaterial. Balansgången mellan bevarande och utveckling är inte enkel och det blir än mer komplicerat när positiva hållbarhetsinitiativ som att återanvända gravvårdar sätts mot bevarandet av en kulturmiljö. För att bidra till komplexi-

teten så finns olika lagstiftningar såsom begravningslagen, kulturmiljölagen och brottsbalken som alla påverkar begravningsplatsernas framtid. Att det heller inte finns någon självklar instans såsom en "begravningsmyndighet" att vända sig till försvårar när olika intressen vägs mot varandra.

Läs mer:

- Forskningsprojektet Härifrån till evighetens hemsida: www.slu.se/forskning/forskningskatalog/projekt/h/harifran-till-evigheten/
- Fransson Forsberg E, 2024. Att förtäta kring en historisk begravningsplats. Ulleråkers kyrkogård igår, idag och i framtiden. Examensarbete vid Institutionen för stad och land, SLU, Uppsala.
- Grabalov P & Nordh H, 2021. *The Future of Urban Cemeteries as Public Spaces: Insights from Oslo and Copenhagen*. Planning Theory & Practice, 1-18. doi/full/10.1080/14649357.2021.1993973
- Nordh H et al., 2023. *Begrepp i begravningsverksamheten* 2023. Stad & land, nr 195. ISBN: 978-91-8046-842-8. movium.slu.se/media/lamoi035/248-22-begrepp-i-begravningsverksamheten-a4_hn-230512-tillganglig.pdf
- Nordh H & Wingren C, 2023. 'It is the greenness, the nature, it looks as if someone has taken care of the place very well': Experiences from St Eskil cemetery in Sweden. *Approaching Religion*, 13(1). doi.org/10.30664/ar.121526
- Norlén E, 2025. *Gravfrid då och nu. Gravfridens betydelse på tre varaktigt övergivna begravningsplatser i Norrköping*. Examensarbete vid Institutionen för stad och land, SLU, Uppsala.
- Svenska Sällskapet för antropologi och geografi, 2024. *Dödens geografi*. Ymer.
- Wiren J, 2025. *Döden och den andre*. Verbum.

Detta nummer av gröna fakta är skrivet av:

Helena Nordh är professor i landskapsarkitektur vid SLU Ultuna. Hon är projektledare för forskningsprojektet *Härifrån till evigheten: en studie av hur evig gravfrid tolkas i praktiken*.

Cristina Prytz är oberoende forskare i historia och arbetar tillsammans med Helena Nordh i projektet *Härifrån till evigheten*.

VÄRBY ljusbärare

Värby-serien erbjuder stilrena och hållbara ljusbärare i rostfritt stål för en varm och harmonisk atmosfär i minneslundar. Finns i flera modeller – alla med fokus på kvalitet, säkerhet och tillgänglighet.

Dahlrum AB
Företagsgatan 17 | 233 51 Svedala
0414-230 22 | info@dahlrum.se

dahlrum.se

Källsortering för offentlig miljö

G9 – hållbar design för en renare stad. Utöka, uppgradera och skapa en enhetlig design med vårt stilrena sortiment.

Återvunnen plast

Upptäck våra hållbara produkter för anläggning tex kubbsarg, bollssarg, L-stöd, strandspång mm. Vi levererar även möbler som tex sittmöbler, bord och parksoffor i återvunnen plast. Se mer på vår hemsida.

G9
Företagsgatan 17 | 233 51 Svedala
+46 70-978 53 00 | thd@g9.se

G9.se

